

KULTÚRNE DEDIČSTVO V PRIMÁRNEJ EDUKÁCIÍ*

MIROSLAVA GAŠPAROVÁ

This article describes the specific issues of cultural heritage at the primary level education. They present mainly activating and motivating strategies, methods and forms of primary education. The text also discusses regional education and its role in shaping attitudes to the values of cultural heritage at the primary level of education. At the end brings some examples of good practice in the formation of cultural literacy of students.

Key words: Cultural heritage; primary education; regional education; educational strategies; cultural identity.

Úvod

Vyvážená osobnosť človeka je jedným z predpokladov jeho spokojného a kvalitného života. Vo výraznej miere sa na nej podieľa školská edukácia, a preto jej kvalita a efektivita je pre ich úspešné uplatnenie sa v budúcnosti zásadná vo všetkých oblastiach osobnostného rozvoja. Škola je nielen synonymom vzdelania, vzdelávania, múdrosti, ale v podstatnej miere je aj spoluvytvorcom hodnotového systému žiakov, ich vzťahov, postojov a utváraní vlastnej osobnosti. Táto úloha je formulovaná aj v cieľoch školského vzdelávania, tak ako ich uvádza školský zákon,¹ ktoré sú okrem formálnych výstupov zhmotnených v získanom vzdelaní konkrétneho stupňa, vedomostí a poznatkov zamerané na získanie kompetencií, a to najmä v oblasti komunikačných schopností, ústnych spôsobilostí a písomných spôsobilostí, využívania informačno-komunikačných technológií, komunikácie v štátnom jazyku, materinskom jazyku a cudzom jazyku, matematickej gramotnosti, a kompetencie v oblasti technických prírodných vied a technológií, k celoživotnému učeniu, sociálne kompetencie a občianske kompetencie, podnikateľské schopnosti a kultúrne kompetencie. V procese edukácie sa má žiak naučiť správne identifikovať a analyzovať problémy, navrhovať riešenia týchto problémov a naučiť sa ich riešiť, edukačná intervencia má viesť k posilňovaniu úcty k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre atď. Všeobecne deklarované ciele sú rozpracované a konkretizované v štátnych vzdelávacích programoch jednotlivých stupňov vzdelávania.

Primárna edukácia

Podstata primárnej edukácie spočíva vo vvedení žiaka do procesu školského vzdelávania. Nadväzuje na neformálnu výchovu a vzdelávanie rodinného prostredia, predškolské vzdelávanie, a vlastné životné skúsenosti detí. Primárne vzdelávanie by malo rešpektovať komplexnosť a holistický prístup k projektovaniu okolitého sveta do školského učiva, malo by rešpektovať

* Článok bol podporený cez projekt KEGA 002KU-4/2011.

¹ Viac v Zákone o výchove a vzdelávaní 245/2008, § 4.

integritu školského a mimoškolského prostredia a jeho prirodzené prelínanie v živote žiaka mladšieho školského veku. „Hlavnými programovými cieľmi primárneho vzdelávania sú rozvítené kľúčové spôsobilosti (ako kombinácie vedomostí, spôsobilostí, skúseností a postojov) žiakov na úrovni, ktorá je pre nich osobne dosiahnuteľná. V etape primárneho vzdelávania sú za kľúčové považované: komunikačné spôsobilosti, matematická gramotnosť a gramotnosť v oblasti prírodných vied a technológií, spôsobilosti v oblasti digitálnej gramotnosti (informačno-komunikačné technológie), spôsobilosti učiť sa učiť sa, riešiť problémy, ďalej sú to osobné, sociálne a občianske spôsobilosti, spôsobilosť chápať kultúru v kontexte a vyjadrovať sa prostriedkami danej kultúry. Výber kľúčových kompetencií vychádza z európskeho referenčného rámca kľúčových spôsobilostí, ktoré sú rozpracované s ohľadom na hodnoty a potreby nášho školského systému. Kľúčové kompetencie majú nadpredmetový charakter a vzájomne sa prelínajú. Sú výsledkom celkového procesu celostného vzdelávania. K ich rozvíjaniu prispieva celý vzdelávací obsah, organizačné formy a metódy výučby, podnetné sociálno-emočné prostredie školy, programové aktivity uskutočňované v škole, ale aj v mimovyučovacej a mimoškolskej činnosti.“²

Štátny vzdelávací program (ŠVP) pre primárny stupeň vzdelávania uvádza, že „východiskovým bodom sú tu aktuálne skúsenosti žiaka, predbežné vedomosti, pojmy a záujmy sú rozvíjané podľa jeho reálnych možností tak, aby sa dosiahol pevný základ pre jeho budúci akademický a sociálny úspech. Program je založený na princípe postupu od známeho k neznámemu pri nadobúdaní skúseností z pozorovania a zažitia aktivít a udalostí, ktoré sú spojené so životom dieťaťa a s jeho bezprostredným kultúrnym a prírodným prostredím“.³ Vzdelávacie oblasti: Jazyk a komunikácia (Slovenský jazyk a literatúra, Prvý cudzí jazyk), Matematika a práca s informáciami (Matematika, Informatická výchova), Príroda a spoločnosť (Prírodoveda, Vlastiveda), Človek a hodnoty (Etická výchova/Náboženská výchova), Človek a svet práce (Pracovné vyučovanie), Umenie a kultúra (Hudobná výchova, výtvarná výchova), Zdravie a pohyb (Telesná výchova), a priezovové témy: Osobnostný a sociálny rozvoj, Environmentálna výchova, Mediálna výchova, Multikultúrna výchova, Dopravná výchova – výchova bezpečnosti v cestnej premávke, Ochrana života a zdravia, Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra, Tvorba projektu a prezentačné zručnosti, zabezpečujú obsahové aj procesuálne plnenie obsahových a výkonových štandardov a ich konkretizáciu v školských vzdelávacích programoch.

Kultúrne dedičstvo v primárnej edukácii

Nevyhnutnosť uchovať a chrániť kultúrne dedičstvo, ktoré je dokumentom a odkazom kultúry, spoločenského života a sociálnych vzťahov čias, v ktorom bolo vytvorené, by mal chápať a uvedomovať si každý kultúrny človek. Kultivácia osobnosti v tomto smere je dlhodobým procesom tvorby hodnotového systému jedinca, počas ktorého sa hodnoty preskupujú, a tak postupne v ňom nadobúdajú svoje trvalé miesto. Hodnoty, ktoré v sebe nesie kultúrne dedičstvo v celej svojej šírke a ktoré si stáročia odovzdávajú celé generácie, malý žiak ešte nechápe. Je pre neho náročné vytvoriť si predstavu časovej vzdialenosti storočí, nemá takmer nijaké poznatky, väčšinou ani predstavy o udalostiach a už vôbec nie o súvislostiach, ktoré históriu a v nej sa formujú kultúru vytvárali. Dokáže však vnímať krásu, dokáže porovnávať a popisovať spoločné a rozdielne javy, ktoré vidí, alebo vníma inými zmyslami, či dopĺňať vhodné chýbajúce súčasti konkrétnych subjektov. Postupne si osvojuje kultúrne rámce spoločnosti, v ktorej žije, a škola aj školská výchova a vzdelávanie majú za úlohu vnášať a sprítomňovať mu ustálené kultúrne hod-

² Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie ISCED 1. S. 1. 2008, s. 7.

³ Tamtiež, s. 6.

noty, aby získal obraz o tom, čo je pre daný kultúrny priestor charakteristické, čo ho symbolizuje, naplnia a čo je v ňom prijateľné a akceptovateľné.⁴

Problematika tvorby hodnotového systému žiakov je aktuálna na každom stupni vzdelávania. V období primárnej školy vychádza z predškolskej edukácie, rodinnej starostlivosti a vlastných životných skúseností žiakov. Tradičné predmetové vyučovanie akcentujúce rozvoj kognitívnej stránky osobnosti nedávalo veľa priestoru pre neformálne výchovné pôsobenie. Súčasný dvojúrovňový model vzdelávania síce neopúšťa tradíciu jednotlivých vyučovacích predmetov, ale vytvorením relatívne podrobných obsahových aj výkonových rámcov prierezových tém otvára viac možností pre akcentáciu podnetov naplňajúcich afektívne ciele edukácie. Hoci afektívny rozmer projektovanej edukácie je vždy vyjadrený v cieľoch vzdelávacieho projektu, predpokladáme však, že v reálnej praxi ich často odsúvajú kvantitatívne merateľné ukazovatele a spolu časovými limitami neumožňujú v plnej miere realizovať najmä dôslednosť a systematickosť interakcie na žiakov pri formovaní ich hodnotových rámcov. Ako uvádza Lýdia Čellárová: „[...] *súčasťou formovania hodnotovej orientácie človeka v zmysle zmeny postojov ku kultúrnemu dedičstvu by mala byť nielen kognitívizácia, ale najmä axiologizácia v rámci afektívneho rozvoja. Rozumné a zodpovedné postoje, ktoré napomáhajú zachovávať a rozvíjať kultúrne dedičstvo, možno dosiahnuť zdôraznením:*

- *úcty ku kultúrnemu dedičstvu ako nenahraditeľnej hodnote vytvorenej predchádzajúcimi generáciami,*
- *zodpovednosti za zachovanie univerzálnych hodnôt aj pre budúce generácie,*
- *hrdosť na výsledky tvorivého zúročenia poznania a hodnotovej orientácie predchádzajúcich generácií,*
- *akceptácie aj iných kultúr, nielen vlastnej,*
- *tvorivosti v ochrane, aktualizovaní a zhodnocovaní kultúrneho dedičstva,*
- *povinnosti ochraňovať kultúrne dedičstvo v jeho všetkých formách.“⁵*

V súvislosti s prístupom ku kultúrnemu dedičstvu u žiakov mladšieho školského veku nie je podstatné používanie exaktného pojmového aparátu, jeho správne pomenovanie, resp. definovanie. Schopnosť problém pomenovať nie je ekvivalentný a nekorešponduje so schopnosťou zaujať k nemu spoločensky žiaduci postoj. Potreba konkrétnych podnetov pre žiakov v procese edukácie na primárnom stupni vzdelávania preto dáva skôr priestor na formovanie postojov, morálnych hodnôt a noriem správania aj v oblasti tvorby vlastného vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu. Formovanie postojov však postupuje v symbióze s kognitívnymi, poznávacími procesmi prostredníctvom vlastného, aktívneho prístupu žiaka. Úloha učiteľa spočíva v navodení a výbere vhodných hmotných aj nehmotných didaktických prostriedkov. Cez obsah, formy, stratégie, metódy či jednotlivé konkrétne úlohy až po materiálne ich zabezpečenie adekvátnymi pomôckami – reálnymi alebo sprostredkovanými.

Za dôležité faktory poňatia problematiky kultúrneho a prírodného dedičstva a jeho ochrany na primárnom stupni vzdelávania považujeme:

- 1) **vlastný aktívny prístup** žiakov;
- 2) **motiváciu** pre aktivity;
- 3) **tvorivosť** a jej podpora;
- 4) **otvorenosť a flexibilitu** v témach, v časových rámcoch pre činnosti, prezentačných aktivitách atď.;

⁴ PUPALA, B. – ZÁPOTOČNÁ, O.: *Vzdelávanie ako formovanie kultúrnej gramotnosti*. In: Kolláriková, Z. – Pupala, B. (edd.): *Předškolní a primární pedagogika. Předškolská a elementární pedagogika*. Praha 2001, s. 264.

⁵ ČELLÁROVÁ, L.: *Kultúrne dedičstvo a etická výchova*. In: Korim, V. – Androvičová, Z. (edd.): *Etická výchova a škola*. Banská Bystrica 2007, s. 187.

- 5) **zmysluplnosť** žiackych činností a výstupov, ich využiteľnosť, reálnosť a praktickosť;
- 6) **reflexiu**, sebahodnotenie aj vzájomné ocenenie sa žiakmi.

Činnosť a aktivita žiaka na vytváraní produktu – výstupu svojej práce je sama osebe motivačným faktorom pre jej rozširovanie, je miestom pre uplatňovanie vlastného tvorivého potenciálu, prináša radosť z výsledkov, potrebu sa s nimi podeliť a prezentovať ich. Podstatnou črtou podporovania a uchovávaní tohto nadšenia a motivácie na trvalú potrebu zaujímať sa o veci verejné, ochranu kultúrneho, ale aj prírodného dedičstva, kultivovanie kultúrnospoločenského a aj prírodného prostredia je zmysluplnosť realizovaných činností. Ide o spojenie školy a života, uvedomenie si, že škola nie je izolovaným ostrovom, ale je súčasťou každodennej reality, že pripravuje na každodennú realitu využívaním životných situácií ako školských príkladov.

Kultúrne dedičstvo a rozvoj kompetencií

Osvojovanie a rozvoj kompetencií je dlhodobým a zložitým procesom. Začína už pri neformálnom vzdelávaní v predprimárnom období a cieľavedome je vedené v procese inštitucionalizovanej predprimárnej edukácie. Pokračuje na všetkých stupňoch vzdelávania a postupne sa dotvára v priebehu celého života. Kľúčové kompetencie majú nadpredmetový charakter, vzájomne sa prelínajú a sú uskutočňované nielen v procese školského vyučovania, ale aj v aktivitách mimovyučovacej a mimoškolskej činnosti. V etape primárneho vzdelávania sú za kľúčové kompetencie považované: komunikačné kompetencie, matematická gramotnosť a gramotnosť v oblasti prírodných vied a technológií, kompetencie v oblasti digitálnej gramotnosti (informačno-komunikačné technológie), kompetencie učiť sa učiť sa, riešiť problémy, osobné, sociálne a občianske kompetencie, kompetencie chápať kultúru v kontexte a vyjadrovať sa prostriedkami kultúry.⁶

Túto kompetenciu (spôsobilosť) vnímať a chápať kultúru a vyjadrovať sa nástrojmi kultúry ŠVP ISCED 1 konkretizuje v týchto kvalitatívnych rámcoch:

- 1) Dokáže sa vyjadrovať na úrovni základnej kultúrnej gramotnosti prostredníctvom umeleckých a iných vyjadrovacích prostriedkov.
- 2) Dokáže pomenovať druhy umenia a ich hlavné nástroje a vyjadrovacie prostriedky (na úrovni primárneho vzdelávania),
- 3) Uvedomuje si význam umenia a kultúrnej komunikácie vo svojom živote.
- 4) Cení si a rešpektuje kultúrno-historické dedičstvo a ľudové tradície.
- 5) Rešpektuje vkus iných ľudí a primerane veku dokáže vyjadriť svoj názor a vkus.
- 6) Ovláda základné pravidlá, normy a zvyky súvisiace s úpravou zovňajšku človeka.
- 7) Pozná bežné pravidlá spoločenského kontaktu (etiketu).
- 8) Správa sa kultúrne, primerane okolnostiam a situáciám.
- 9) Má osvojené základy pre tolerantné a empatické vnímanie prejavov iných kultúr.⁷

Kultúrne dedičstvo v rozvoji kultúrnej gramotnosti

Človek a realita, v ktorej žije a pretvára ju, sa navzájom ovplyvňujú. Interakcia človeka a kultúrneho prostredia sa odráža a prejavuje v schopnosti človeka konkrétne kultúrne prostredie, tvorené konkrétnymi štruktúrami akceptovať, čo je tým jednoduchšie, čím menej bol vo svojom živote konfrontovaný s iným kultúrnym priestorom. Kultúrna gramotnosť sa tak vytvára

⁶ Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie ISCED 1. S. I. 2008, s. 7.

⁷ Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie ISCED 1. S. I. 2008, s. 9

a formuje od narodenia a žiak primárneho stupňa vzdelávania sa ňou vyjadruje na úrovni adekvátnej stupňa rozvoja jeho osobnosti. Primárne vzdelávanie poskytuje základy kultúrnej gramotnosti, ktorej podstatnou súčasťou je a aj v budúcnosti bude jazykovo-literárna gramotnosť⁸ ako jeden z prostriedkov postupného, kontinuálneho osvojovania si sociálnych a národných hodnôt. Kultúrne dedičstvo ako jeden z atribútov národných, ale aj nadnárodných, univerzálnych hodnôt je vo formovaní kultúrnej gramotnosti žiaka prvého stupňa základnej školy jedným z jeho pilierov. Rozsiahla diverzita kultúrneho dedičstva, zahŕňajúca hmotné aj duchovné statky kultúry jej, dovoľuje byť pri formovaní postojoyých a aj zručnostných, konatívnych kompetencií žiakov nielen **edukačným obsahom**, ale aj dôležitým neformálnym a konkrétnym **prostriedkom výchovy a vzdelávania** v celom jeho rozsahu.

Regionálna výchova v primárnej edukácii

Regionálna výchova je súčasťou školského vzdelávacieho programu, ktorý je realizovaný v slovenskom školstve od roku 2008 ako prierezová téma Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra. Hoci názov nie je celkom vyvážený vzhľadom k potrebám naplnenia regionálnej výchovy, viac-menej zodpovedá chápaniu a realizácii tejto prierezovej témy v mnohých slovenských školách. Často je dominantnou zložkou v regionálnej výchove školských vzdelávacích programov práve tradičná ľudová kultúra. Mnohé regióny Slovenska túto časť kultúrneho dedičstva stále oživujú, jej hmotné aj duchovné tradície sú udržiavané aj prostredníctvom škôl a aktivít nadšených učiteľov odovzdávané mladej generácii. Regionálnu výchovu však chápeme širšie a je to v podstate všetko, čo v sebe integruje miestna krajina konkrétneho regiónu. Ide o „*program rozvoja osobnosti žiaka prostredníctvom reálií, subjektov a javov vlastného kultúrno-spoločenského a prírodného prostredia paralelne s ich poznávaním a vplyvmi na vytváranie a preskupovanie hodnotového systému a vzájomnou edukačnou interakciou učiteľa, žiaka a prostredia miestnej krajiny*“.⁹ V súčasnosti pripravované úpravy Štátneho vzdelávacieho programu však nepočítajú s regionálnou výchovou ako samostatnou prierezovou témou, čo považujeme v tejto oblasti za krok späť. Poznávanie najbližšej životnej reality mladších žiakov cez miestnu krajinu, jej históriu a kultúru by malo byť východiskovým edukačným obsahom aj pre rozvoj ďalších vzdelávacích oblastí výchovy a vzdelávania na primárnom stupni. V navrhovanom koncepte je zaradená ako oblasť prierezovej témy Multikultúrna výchova, čo by malo byť realitou od školského roku 2014/2015.

Združenie pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou

História regionálnej výchovy a snahy o jej koordinovanú a inštitucionalizovanú podporu dovŕšili v roku 2013 už 21 rokov. V roku 1992 začali na Slovensku overovať projekt regionálnej výchovy na základných školách v Malatinej (okres Dolný Kubín) a v Liptovských Sliachoch (okres Ružomberok). Po prezentácii ročných výsledkov na celoslovenskom seminári *Vzájomný vzťah regionálnej kultúry a školstva* začal narastať počet škôl, ktoré začali uplatňovať prvky regionálnej výchovy a ľudovej kultúry. V roku 1995 Ministerstvo školstva schválilo *Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry*. V roku 1997 bolo vytvorené Združenie pedagógov zo škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy

⁸ KORIM, V.: *Teoretické aspekty výchovy k ochrane hodnôt kultúrneho dedičstva*. In: Ligas, Š. – Gašparová, M. (edd.): *Odkaz kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii*. Banská Bystrica 2009, s. 99.

⁹ GAŠPAROVÁ, M.: *Regionálna výchova a jej postavenie v primárnom vzdelávaní*. In: *Regionálna výchova ako súčasť školského vzdelávacieho programu*. Slovenská Ľupča 2013, s. 10.

a tradičnej ľudovej kultúry. Postupne sa členom združenia stalo 30 základných škôl, 16 materských škôl a tri stredné školy.¹⁰ Po roku 2006, keď bolo sídlo Združenia presťahované do Detvy, začala jeho činnosť stagnovať.¹¹

Súčasnosť regionálnej výchovy: Na pomoc školám a koordinácii ich vzájomnej spolupráce bolo na prvom obnovujúcom stretnutí 31. 5. 2012 schválených niekoľko zmien. Zjednodušil, ale zároveň obsahovo rozšíril sa aj názov na Združenie pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou, vytvorili sa podmienky pre akreditáciu na získanie certifikátu školy s regionálnou výchovou a na poslednom zasadnutí 27. marca 2013 sa rozhodlo o rozšírení Združenia aj o materské školy. Mnohé základné školy si vo svojich školských vzdelávacích programoch ako voliteľný predmet zaviedli aj predmet Regionálna výchova.

Kultúrne dedičstvo a regionálna výchova

Problematika kultúrneho dedičstva sa v obsahu regionálnej výchovy vyskytuje ako jedna z jej zložiek. Obsah regionálnej výchovy je mnohodomenzionálny, jeho obsahovou súčasťou sú geografické, historické reálie, kultúrno-historické a prírodné pamiatky a ich ochrana, životné prostredie. Vznikalo a utváralo sa v behu času a striedania generácií, ktoré ho zveľaďovali, udržiavali a odovzdávali svojim potomkom. Je utvárané v historickom kontexte s vplyvom rôznorodých faktorov. Významné postavenie z nich má práve prírodné prostredie a má nevyhnutný podiel na utváraní sociálnych spoločenstiev a vzťahov. Kultúrno-spoločenské prostredie integruje široké spektrum aspektov, ktoré tvoria komplex determinantov ovplyvňujúcich život a kultúru obyvateľov. Je tvorené dvomi kvalitatívnymi úrovňami. Prvá, bazálna úroveň poskytuje základné, pre každodenný život človeka potrebné zariadenia. Ide o poskytovateľov služieb, obchodu, dopravy, vzdelávania či zdravotnej starostlivosti, preto sú využívané pravidelne a každý občan sa v nich relatívne dobre orientuje, ale aj pracovné príležitosti, ktoré dané prostredie ponúka a vyplýva z osobitostí a jedinečnosti prírodného prostredia (poľnohospodárstvo, baníctvo, hutníctvo, spracovanie dreva apod.). Druhá, nadstavbová úroveň nesie v sebe oblasti a zdroje pre napĺňanie kultúrnych a spoločenských potrieb človeka a ich prijímateľom sú skupiny obyvateľov, ktoré uvedené potreby majú a pre ich napĺňanie aktívne vyhľadávajú konkrétne zdroje. Tieto potreby kultúrno-spoločenského života sú jedným z prejavov vzdelanosti a celkovej kultúrnej úrovne človeka.

Edukačné stratégie podporujúce pozitívne postoje ku kultúrnemu dedičstvu

Zážitkové učenie: Zážitkové učenie ako učebná stratégia nie je zviazané tradičnými edukačnými formami, čo eliminuje nevýhody formálneho školského priestoru a pocit plnenia školských povinností. Úlohy sa stávajú hrovými a zábavnými aktivitami, vyberanými na báze dobrovoľnosti. Zároveň však, aby bolo zabezpečené splnenie stanovených úloh, hrá dôležitú úlohu tímová spolupráca, zodpovednosť jednotlivcov za celok a za svoje vlastné činnosti, formovanie pocitu spolupatričnosti pri dosahovaní cieľov, čo vzbudzuje u jednotlivcov rozvoj sebedovania a motivácie do ďalšieho učenia. V procese zážitkového učenia dochádza u žiaka ku konfrontácii seba samého s prírodným aj kultúrnym prostredím, ale aj inými ľuďmi. Na rozdiel od tradičného učenia, v ktorom sa dáva dôraz na osvojovanie učiva a poznatkov, cieľom zážitkového uče-

¹⁰ GAŠPAROVÁ, M.: *Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry ako fragmentu kultúrneho dedičstva – skúsenosti a perspektívy*. In: Ligas, Š. – Gašparová, M. (edd.): *Odkaz kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii*. Banská Bystrica 2009, s. 58.

¹¹ KRÍŽOVÁ, J.: *História regionálnej výchovy* [online]. Dostupné z: <http://www.regioskola.sk/historia-tv/> [cit. 7. 4. 2013].

nia je tvorivý proces ich vyhľadávania, skúmania, porovnávania, triedenia, priameho pozorovania, experimentovania, popisovania a zaznamenávania. Poznatok sa cez vlastné aktívne činnosti stáva prirodzenou súčasťou mentálneho portfólia žiaka, je dôsledkom cez jeho vlastné aktivity pochopených procesov a javov. „*Výhody zážitkového učenia spočívajú v zapájaní nielen kognitívnych, ale aj emocionálnych procesov, čo vyvážené pôsobí na emocionálnu aj racionálnu zložku osobnosti žiaka. Umožňuje rozvíjanie emocionálnej inteligencie žiaka, uplatňuje a rozvíja aktivitu žiaka, motivuje žiaka k učeniu sa, podporuje medziľudské vzťahy, je rýchle a naučené poznatky sú trvácnejšie.*“¹²

Projektové vyučovanie: Možnosť sprostredkovať žiakom poznatky o prírode a spoločnosti jednoducho, vekuprimerane, ale zároveň vedecky a vecne poskytuje aj prierezová téma Tvorba projektov a prezentačné zručnosti. Jej nadpredmetový a integračný charakter ju predurčuje na aktívne využívanie v edukácii práve s akcentom na rozvoj prírodovedných a kultúrno-spooločenských kompetencií. „*Žiaci mladšieho školského veku sa zaujímajú o svet okolo seba, mnohí radi aktívne, za pomoci dospelých alebo aj samostatne, vyhľadávajú nové poznatky a radi ich prezentujú.*“¹³ Potenciál tejto prierezovej témy spočíva v jej využití aj v horizontálnej aj vertikálnej integrácii prírodovedných a spoločenskovedných tém. Horizontálnu integráciu v tomto kontexte chápeme ako spracovanie určitej problematiky cez jednotlivé učebné predmety a jednotlivé prierezové témy. Vertikálna integrácia sa realizuje nadväznosťou jednotlivých obsahov v rámci jednej riešenej problematiky rôznych ročníkov, napr. kultúrneho dedičstva v konkrétnom predmete či prierezovej téme. Bazálne postavenie miestnej krajiny v systéme východísk a propedeutík v predmetoch primárneho vzdelávania umožňuje priamu a aj samostatnú činnosť a aktivitu žiakov. Projektovanie a prezentácia projektov sprostredkujúcich kultúru, kultúrne hodnoty a kultúrne dedičstvo je pre žiakov veľmi efektívnou možnosťou ako ho spoznať a súčasne cez tieto poznatky a vytvorené postoje a zručnosti atraktívniť aj ďalšie vyučovacie predmety. Žiaci si cez projekty dokážu jednoduchšie a konkrétnejšie **uvedomiť** celkovú integritu prostredia, naučia sa **analyzovať** celok miestnej krajiny a jej kultúry a jednotlivé jeho zložky a javy **pomenúvať** a postupne **chápať**.

Didaktické hry a hračky: Hra je základná a dominujúca metóda v procese poznávania a objavovania sveta dieťaťom od jeho najútlejšieho veku. Hry sú dennou súčasťou aj života žiaka mladšieho školského veku, a to nielen ako záujmová voľnočasová aktivita, ale potrebu ich optimálneho zastúpenia vidíme aj ako edukačnej metódy vo výchovno-vzdelávacom procese. Prostriedky hry – hračky – sú predmetmi symbolizujúcimi svet a realitu, ale z historického pohľadu sú aj súčasťou kultúrneho dedičstva, najmä hračky projektujúce tradičné kultúrno-historické spoločenské javy. Eva Balážová ich nazýva regiokultúrne hračky a ich pôvod možno nájsť v konkrétnych kultúrnych tradíciách, rituáloch, obyčajoch a zvyklostiach určitých sociálnych alebo etnických skupín a odovzdávali sa z generácie na generáciu prostredníctvom neformálnych rodinných kultúrnych vplyvov, ale aj vo vzdelávacích inštitúciách cez formálne vzdelávanie.¹⁴ S rôznymi druhmi bábok sa deti môžu stretnúť aj v bábkových divadlách, ale aj sami môžu byť hercami či bábkohercami v improvizovanom kočovnom divadle, ktoré má svoju tradíciu aj v Banskej Bystrici-Radvani, cez rodinu Anderlovcov.¹⁵

¹² KRÚPOVÁ, I. – KRÍŽOVÁ, J.: *Zážitkové učenie v prírodovede a jeho vplyv na klímu triedy*. In: Kasáčová, L. – Benčová, K. (edd.): *Klíma školy 21. storočia*. Banská Bystrica 2008, s. 101–102.

¹³ BABIAKOVÁ, S.: *Kultúrne a prírodné dedičstvo v edukačných projektoch na 1. stupni ZŠ*. In: Ligas, Š. – Gašparová, M. (edd.): *Odkaz kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii*. Banská Bystrica 2009, s. 6.

¹⁴ BALÁŽOVÁ, E.: *Regiokultúrna hračka – prostriedok výchovy k multikulturalite a tolerancii*. In: Balážová, E. – Ligas, Š. (edd.): *Hra – prostriedok formovania osobnosti*. Banská Bystrica 1999, s. 126.

¹⁵ ŽABKOVÁ, S.: *Významné osobnosti v dejinách bábkarstva v Banskej Bystrici*. In: Bitušiková, A. – Darulová, J. (edd.): *Banská Bystrica. Osobnosti v dejinách mesta. Historicko-etnologicke štúdie. Zv. II*. Banská Bystrica, 2001, s. 168–175.

Metódy práce s IKT

Aktuálne trendy v rozvoji vedy a techniky sa premietajú aj do prostredia školskej edukácie jednak ako subjekt poznávania a rozvoja elektronickej a informatickej gramotnosti žiakov, ale predovšetkým ako prostriedkov, ktoré sú nositeľmi moderných, netradičných a pre žiakov aj atraktívnych metód a foriem práce vo všetkých vyučovacích predmetoch. „*Sprostredkovávanie obsahu vzdelávania, nových informácií žiakov v ranom veku cez multimediálne technológie ich obohacuje o nové poznávanie sveta a bezprostredných javov okolo seba. Dôležitým faktorom je optimalizácia, čo znamená výber správnych multimediálnych prostriedkov, k nim účinných organizačných foriem a celý rad vhodných edukačných stratégií.*“¹⁶ Vyžaduje si však erudovanosť učiteľa, jeho schopnosť poznať možnosti, ktoré nové multimediálne zariadenia v edukácii poskytujú. Ako uvádza Tatiana Kľosińska: „[...] *hoci si učitelia uvedomujú vážnosť a význam potreby určitej úrovne vlastných kompetencií v oblasti používania informačno-komunikačných technológií, deti veľmi často túto modernú techniku ovládajú lepšie ako učitelia.*“¹⁷ Informačné a komunikačné technológie sú moderné, dynamicky sa rozvíjajúce prostriedky vzdelávania a ich používanie v školskej edukácii má svoje miesto. Pri témach z oblasti problematiky kultúrneho dedičstva je vhodnou podpornou stratégiou, u žiakov mladšieho školského veku, t.j. v primárnej edukácii by nemala byť najpoužívanejšou, či dokonca výhradne používanou, ale ako efektívny a populárny doplnok k iným stratégiám.

Bádateľské aktivity

Skúmanie, bádanie, výskum majú pri poznávaní kultúrneho dedičstva a tvorbe vzťahu a postojov k jeho odkazu a hodnotám svoje významné miesto a ako edukačná stratégia sú veľmi efektívne. Aktivity zamerané na vyhľadávanie nových informácií, na opise a popisovaní pozorovaných javov, zostavovaní katalógov pamiatok, pamätných budov, zisťovaní rodinnej genealógie atď. sú cenným prínosom pri rozvoji žiakov nielen svojimi výsledkami, ktoré tieto „skúmania“ prinesú, ale najmä samotným procesom ako aktivizujúcim a motivačným faktorom, čo už samo osebe je jedným z krokov procesu vytvárania potrieb a stupňovania ich úrovne pri poznaní a poznávaní kultúrno-spoločenského prostredia.

Príklady praxe kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii

Uvádzame niektoré súťaže či aktivity, ktoré sú zamerané na rozvoj kultúrnej identity, poznávania, ale najmä postojov žiakov primárneho, ale aj vyšších stupňov vzdelávania, na viacerých sú vo väčšej či menšej miere zainteresovaní aj pedagógovia Pedagogickej, resp. aj iných fakúlt Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Regionálne pexeso: Celoslovenská súťažná prehliadka detských prezentácií z oblasti regionálnej výchovy, ktorá sa konala ako súčasť konferencie Regionálna výchova ako súčasť školského vzdelávacieho programu 30. novembra 2012 v Slovenskej Ľupči. Bola podporou prehliadky základných škôl, ktoré vo svojom edukačnom procese uplatňujú či využívajú javy regionálnej

¹⁶ HUEOVÁ, Z.: *Využitie nových mediálnych technológií v ranej edukácii*. In: Majchrzak, N. – Stari, N. – Zduniak, A. (edd.): *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych zróżnicowań*. Tom 2. Poznań 2012, s. 259.

¹⁷ KŁOSIŃSKA, T.: *Nauczyciel i uczeń wobec podmiotowości w obszarze wczesnej edukacji medialnej*. In: Majchrzak, N. – Stari, N. – Zduniak, A. (edd.): *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych zróżnicowań*. Tom 2. Poznań 2012, s. 176.

výchovy. Išlo o interaktívne stretnutie s možnosťou rozvoja žiackeho poznania nielen na úrovni kognitívnej, ale aj afektívnej a psychomotorickej, čo považujeme v súčasnej dobe globalizácie kultúry za veľmi potrebné. Uvedené stretnutie mladých ľudí im umožní nielen sa stretnúť a porozprávať s rovesníkmi iných škôl, ale vymeniť si aj skúsenosti, rozšíriť obzory a nájsť nové možnosti vnímania regionálnej kultúry či národného povedomia. V neposlednom rade spoznať kultúru iných regiónov či obcí. Ďalším dôležitým faktorom a cieľom tejto prehliadky je umožniť aj upevniť celostné vnímanie žiakov a ich prezentačné schopnosti. Deti mali počas konferencie pri prehliadke hradu Slovenská Ľupča a činnosti v Dome remesiel v Slovenskej Ľupči zabezpečený dozor, pred vystúpením aj obed a súťažná prehliadka prebiehala v popoludňajších hodinách. Prehliadku po hlasovaní zástupcov všetkých škôl a účastníkov konferencie vyhrala ZŠ Sama Cambela v Slovenskej Ľupči.

Priebeh prehliadky:

- 1) Každá škola si pripravila výzdobu stánku (rozmery 1 × 0,5 m) s prezentáciou regiónu a výsledkov regionálnej výchovy.
- 2) V stánku prezentovali svoje schopnosti či už z oblasti folklóru, remeselnej výroby apod. 3–5 žiakov – podľa pokynov štatútu prehliadky.
- 3) Žiaci si pripravili a doniesli so sebou návrh do založenia „Regionálneho pexesa“ – najkrajší obrázok prezentujúci tradície regiónu (ľubovoľná technika, formát A3).
- 4) Pripravili si stručnú verbálnu prezentáciu svojej školy so zameraním na regionálnu výchovu doplnenú konkrétnymi praktickými ukážkami (napr. spev ľudových piesní, recitácia miestnych povestí, ukážka miestneho nárečia apod.).
- 5) Počas konferencie bola pre deti pripravená prehliadka hradu Slovenská Ľupča a činnosť v Dome remesiel v Slovenskej Ľupči.
- 6) Pre deti bol zabezpečený dozor a obed.

Súťažnými kritériami bola: pestrosť a rôznorodosť žiackej prezentácie v stánku, zaujímavosť a charakter praktickej prezentácie – s prihliadnutím na regionálne špecifiká, náročnosť a vekuprimeranosť prezentácie, umelecký dojem a výtvarné ohodnotenie vkladu do pexesa.

Cesty za poznaním minulosti: V tomto roku Múzeum Slovenského národného povstania (SNP) a Slovenský zväz protifašistických bojovníkov (SZPFB) vyhlásili už piaty ročník celo-slovenskej súťaže Cesty za poznaním minulosti. Je to súťaž literárnej a výtvarnej tvorivosti detí a mládeže, tento rok vyhlásenej pri príležitosti 69. výročia SNP a 68. výročia ukončenia druhej svetovej vojny. *„Stretáva sa s pozitívnym ohlasom medzi mladými tvorcami a ich pedagógmi. Súťaž má podporiť kreativitu detí a mládeže tak, aby pretransformovali svoje pocity, sny, túžby do výtvarnej a literárnej podoby. Pri tvorbe sa zoznámia s jednotlivými výtvarnými technikami a literárnymi formami, pričom si vytvoria vzťah k umeleckým, ale aj kultúrnym hodnotám. Súťaž prispieva k vyhľadávaniu talentov z oblasti literárnej a výtvarnej tvorby, vedie k samostatnej tvorivej činnosti a k účelnému a efektívnemu využívaniu voľného času. Zároveň vytvára podmienky prezentácie vlastnej tvorby priamo v Múzeu SNP a to formou výstavy najlepších ocenených prác. Taktiež prehlbuje pozitívny vzťah mladej generácie k národným dejinám.“*¹⁸ Každý ročník vyhlasovatelia vyberú niekoľko tém, ktoré môžu deti literárne alebo výtvarne stvárniť. V literárnej súťaži môžu využívať rôzne literárne útvary, poéziu, prózu (úvahu, rozprávanie, opis, interview, fejtón, esej). Vo výtvarnej súťaži autori prác môžu použiť rôznu techniku: kresbu, maľbu, grafiku, kombinovanú techniku, modelovanie, fotografiu. Ako príklad uvádzame témy aktuálneho ročníka:

- 1) Generácia dedov a pradedov sa zaslúžila o slobodu. Vieme si ju vážiť?

¹⁸ Dostupné z: http://www.muzeumsnp.sk/index.php?a0=news&a1=cesty_za_poznanin_minulosti_2012 [cit. 7. 4. 2013].

- 2) Charakter človeka nezávisí od farby jeho pleti.
- 3) Prírodu nestačí mať rád a obdivovať, treba ju chrániť.
- 4) Človek musí vedieť snívať, aby niečo dokázal.
- 5) Keď sa jedny dvere zavrú, iné sa otvoria.

Súťaž prebieha v troch kategóriách – pre deti prvého stupňa, druhého stupňa a žiakov stredných škôl. Práce hodnotia dve poroty, ktoré sú zložené z odborníkov podľa zamerania, sú v nich zástupcovia univerzity, odborní pracovníci Múzea SNP a SZPFB. Po vyhodnotení prebieha v Pamätníku SNP slávnostné vyhlásenie víťazov, odovzdanie cien a pre všetkých možnosť bezplatnej prehliadky expozície Múzea SNP.

Kvalita vzdelávania a podpora národnej identity na slovenských školách v zahraničí:

Projekt Kvalita vzdelávania a podpora národnej identity na slovenských školách v zahraničí je jednou z troch výskumných úloh vedecko-výskumného projektu Vzdelávanie a utváranie identity Slovákov žijúcich v zahraničí, do ktorého sa v roku 2011 zapojila Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v spolupráci so sekciou pre medzinárodnú spoluprácu pri Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu v Slovenskej republike.¹⁹ Projekt zameraný nielen na prípravu edukačných, metodických a diagnostických materiálov, ale aj zisťovanie úrovne kvality škôl a evaluáciu viacerých faktorov primárneho vzdelávania – podmienok edukácie, edukačných procesov, ich analýzy, obsahové analýzy učebníc, ale aj ďalších podporných metodických materiálov. Do projektu sú zapojené základné školy s vyučovacím jazykom slovenským v Srbsku (Vojvodina), Rumunsku, Maďarsku, krajinách, kam ich sa predkovia vysťahovali pred viac ako 200 rokmi – na Dolnú zem. Výsledky a najmä metodické výstupy z projektu sú však aplikovateľné na všetky slovenské školy aj v ďalších krajinách. Zámerom je zistiť aktuálny stav z pohľadu potrieb podporovania národnej identity Slovákov žijúcich v zahraničí a posilniť ju prostredníctvom poskytnutia podporných učebných materiálov a interaktívnych vzdelávacích programov školám zahraničných Slovákov. Ďalším zámerom je poskytnúť učiteľom a žiakom informácie o Slovensku, jeho reáliách a zaujímavostiach, čo pomôže podporiť rozvoj národnej identity žiakov mladšieho školského veku. Okrem osobných kontaktov je komunikačným kanálom medzi školami webová stránka www.slovacivz.umb.sk na ktorej budú sprístupnené didakticky pretransformované úlohy, hry, súťaže, testy a ďalšie aplikácie, ktoré napĺňajú uvedené obsahy.

Pri navrhovaní metodík nevychádzame z konkrétnych regiónov, ale z najvýznamnejších a najznámejších reálií Slovenska. Prílišná atomizácia územia je pre žiakov mladšieho školského veku dysfunkčná, vzájomné súvislosti medzi faktami sa môžu dozvedieť aj neskôr. V kultúrnej oblasti sme sa zamerali na poznávanie súčastí kultúrneho dedičstva krajiny – kultúrno-historických pamiatok, hradov, zámkov, významných sakrálnych objektov, mestských pamiatkových rezervácií, rezervácií ľudovej architektúry, slovenských kultúrnych pamiatok na zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a ďalších. Prírodu reprezentujú národné parky a ďalšie chránené lokality, jaskyne, druhová ochrana fauny a flóry, prírodné pamiatky na zozname UNESCO, arboréta, endemity, relikty krajiny atď. Dôležitou oblasťou kultúrnej identity Slovákov žijúcich v zahraničí je ich tradičná ľudová kultúra. Ide o zachovávanie ľudových piesní, krojov, ľudovej hudby, ľudových hudobných nástrojov, tradičných regionálnych jedál apod., ktoré sa nielen u dolnozemskej Slovákov tešia veľkej podpore a sú udržiavané a ďalej odovzdávané vo svojom kultúrnom prostredí, ale pravidelne aj prezentované pri rôznych príležitostiach aj na Slovensku. Preto aj webová aplikácia uvádza tri tematické okruhy: Poznávanie

¹⁹ DOUŠKOVÁ, A. – TOMKULIAKOVÁ, R.: *Vzdelávacie potreby detí na slovenských školách v zahraničí*. Acta Universitatis Matthaei Belii, 2013, s. 29–40.

Slovenska, Príroda Slovenska a Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Stránka po dokončení a spustení bude k dispozícii nielen učiteľom a žiakom v slovenských zahraničných školách, ale aj školám na Slovensku, či všetkým záujemcom, ktorí sa na ňu prihlásia.

Hronsecká lipová ratolesť: V tomto roku tiež jubilujúce podujatie. Stredoslovenské osvetové stredisko v Banskej Bystrici v spolupráci s obcou Hronsek organizuje 25. výročie krajskej výberovej súťažnej prehliadky detí v speve ľudových piesní. Vyhlasujú sa dve vekové kategórie: pre žiakov prvého aj druhého stupňa základnej školy. Do finále súťaže postupujú najlepší detskí speváci prostredníctvom konkurzu. Víťazi obidvoch kategórií účinkujú v nasledujúcom ročníku ako hostia, už sa nemôžu zúčastniť súťaže vo svojej kategórii. Zúčastniť sa môže v prípade, ak z hľadiska veku postúpi do vyššej kategórie. Na súťaži sa udeľuje aj cena diváka. Finalistov na Hronseckej lipovej ratolesťi sprevádza ľudová hudba Borievka z Banskej Bystrice. Jej niektorí členovia ľudové piesne aj upravujú pre ľudovú hudbu a s deťmi ich vystúpenie pripravujú.²⁰

Do konkurzu sa prihlasujú záujemcovia s dvomi ľudovými piesňami, ktoré si sami vyberú – za pomoci pedagóga, ktorý zabezpečuje aj primeranosť piesne k veku či hlasovému rozsahu žiaka. Na konkurz sa žiaci ani nemusia prihlásiť, stačí sa dostaviť v určenom čase, priniesť text svojej piesne, prípadne aj jej notový zápis. Súťažiaci svoje piesne zaspievajú bez hudobného sprievodu, dôraz pri hodnotení výkonov sa dáva na intonáciu, rytmus, presvedčivosť javiskového prejavu vo finále aj na súhru s ľudovou hudbou. Odporúča sa výber piesne zo svojej folklórnej oblasti,²¹ čo však nie je podmienkou pre účasť v súťaži.

Záver

Záujem o témy sprostredkujúce poznávanie Slovenska, jeho regiónov, kultúrneho aj prírodného dedičstva Slovenska je u študentov učiteľstva pre primárny stupeň vzdelávania veľký, čo dokumentuje ich výber záverečných prác – aj bakalárskych, aj diplomových, ale aj výber voliteľných či povinne voliteľných predmetov, ktoré sa nimi zaoberajú: Regionálna výchova, Spoločenskovedné záujmové aktivity, Vlastivedno-prírodovedná exkurzia, na ktoré sa hlásia vo veľkom počte, aj keď sú v nepopulárnom čase v rozvrhu alebo si musia náklady na predmet uhradiť (exkurzia, workshopy v externom prostredí). Považujeme to za pozitívne z dvoch hľadísk:

- a) skvalitnenie ich vlastného poznania a postoja;
- b) vzbudenie motivácie, nadšenia na vytváranie vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu u žiakov a adekvátna realizácia tejto úlohy v pedagogickej praxi.

Postoje budúcich učiteľov sú dobrým signálom pre hodnoty kultúrneho dedičstva, ktoré budú sprostredkovať svojim žiakom. Prezentácie žiakov nielen primárneho stupňa vzdelávania v rôznych aktivitách, súťažiach a ich výsledky zase dokumentujú, že učitelia chcú a aj venujú témam kultúrneho dedičstva svoju pozornosť, čím napomáhajú vytvárať u žiakov národnú hrdosť a patriotizmus. Napriek tomu existujú aj rezervy, učitelia by mali mať na svoju prácu lepšie celospoločenské podmienky, pretože neriešenie problémov, pretrvávajúci marazmus v školstve, poddimenzované financovanie či prebujnený byrokratizmus odvádzajú pozornosť a energiu učiteľov iným smerom, čo ovplyvňuje ich prácu so žiakmi a plnenie cieľov školskej edukácie. Elán a entuziazmus zanietenejších učiteľov sa však ľahko prenáša na ich žiakov, preto sú potrebné pozi-

²⁰ Dostupné z: http://www.sosbb.sk/documents/folk/2013/propoz_hlr2013.pdf [cit. 7. 4. 2013].

²¹ GAŠPAR, I.: *Štýlové regióny Slovenska 2*. Múzy v škole. Časopis pre hudobnú, výtvarnú a estetickú výchovu 1, 1996, č. 3 s. 17–19.

tívne impulzy v danej oblasti už pri ich vysokoškolskej príprave. Tam sa majú naučiť byť dobrým nositeľom informácií a poznatkov, vedieť byť tvorivým a iniciatívnym facilitátorom žiac-
kych aktivít, vedieť sa orientovať v mimoškolských inštitúciách a ponuke, ktorú pre školy poskytujú, a reálne túto ponuku aj využívať. Je to dôležitý faktor iniciujúci formovanie kultúr-
nej gramotnosti žiakov a vybudovanie ich kultivovaného postoja k hodnotám kultúrneho dedič-
stva v budúcnosti.

Summary

Cultural Heritage in the Primary Education

One of the primary goals of education is shaping the cultural literacy of students. Cultural heritage as one of the components of universal values and its diversity allow it to be in the development of attitudes and building cultural competence of students not only educational content, but also a good means of education. In the primary education, themes of cultural heritage and its values are properly transformed and integrated across the entire spectrum of educational areas, like regional education. However, it requires adequate educational strategies based on the creative and active attitude of pupils, which is documented by several examples from actual practice.